

**Болалар мусиқа ва санъат мактаби
Анъанавий чолғу ижрочилиги йўналиши**

ҒИЖЖАК

ФАНИДАН ЎҚУВ ДАСТУРИ

ТУШУНТИРИШ ХАТИ

Ушбу ўқув дастури болалар мусиқа ва санъат мактабларининг Давлат талаблари асосида «Анъанавий чолғулар» йўналишининг ғижжак мутахассислиги ўқитилишининг мақсад ва вазифаларини, мазмун-моҳиятини белгилайди.

Мазкур дастур ўқувчиларнинг истеъдодини, маданий савиясини, ижрочилик маҳоратларини, эшитиш қобилиятини ҳар томонлама ривожлантириш билан бирга ўзбек халқининг мумтоз мусиқа мероси дурдоналари, устоз-шогирд анъаналари асосида шаклланган нафис санъатнинг барча турларидан баҳраманд қилиш ҳамда ижрочи – созандаларни тарбиялаш каби мақсадларни ўз олдига қўяди.

Ушбу мақсадни амалга ошириш учун анъанавий ғижжак мутахассислиги бўйича билимларининг бошланғич асосларини ўргатиб, уларни санъат оламига етаклаш, ўзбек халқининг мумтоз мусиқа мероси дурдоналарининг юксак намуналаридан кенг баҳраманд қилиш, эстетик билимлар тарғиботини йўлга қўйиш, иқтидорли ўқувчиларни шу соҳанинг олий таълим муассасаларига тайёрлаш каби вазифаларни амалга оширишдан иборат.

Ўқув дастури мазмунли, ранг-баранг бўлиши билан бир қаторда ўқувчининг мусиқий дунёқарашини кенгайтириши, ижодий ва манавий қиёфасини шакллантириши ва ҳар бир асарни намоёйишона ижро этиш кўникмасини ошириб бориши лозим. Унда ўзбек бастакорлари билан бир қаторда, мақом чолғу йўллари, қардош халқларнинг мумтоз ижро йўллари ҳам бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Дарс жараёнида ўқувчилар ижрочилик кўникма ва малакаларни шакллантиришлари билан бирга мутахассислиги бўйича чолғунинг тарихий манбалари, чолғуни моҳирона ижро этиб ўтган моҳир созандалар, бастакорлар ва чолғу ясовчи усталар ҳақидаги билимларга ҳам эга бўлишлари лозим.

Ушбу ўқув дастури болалар мусиқа ва санъат мактабларининг 5-йиллик таълим йўналишига мўлжалланган бўлиб, бу давр ичида ўқувчи имкони борица мусиқа ижрочиличининг профессионал (касбий) маҳоратини эгаллаши ва нотага қараб ижро этиш малакасини ҳосил этиши кўзда тутилган.

Мутахассислик синфи дарсларининг таълимий жараёнини амалга ошириш шакли якка тартибда бўлиб, 1-4-синфларда ҳар бир ўқувчи учун ҳафтасига 2 академик соатдан 5-синфлар (битирувчи) учун 3 академик соатдан ўтилиши кўзда тутилган.

Ғижжак сози ва ижроси хусусида услубий кўрсатмалар.

Ғижжак мусиқа чолғуси ҳақида турли манбаларда ҳар хил маълумотлар берилган. Ғижжаклар дастлаб бир торли, кейин икки ва уч торли, ҳозирги кунда эса тўрт торлидир. Ҳозирги кунда тўрт торли ғижжаклар мусиқий таълим даргоҳларида ижрочиликда қўлланилмоқда. Ғижжакларнинг тўрт торини кичик октава “сол” биринчи ва иккинчиси биринчи октава “ре” ва “ля”, тўртинчи тори эса биринчи октава эса “ми” товушларга соланади. Ғижжак ижроси учун эса от думидаги табиий ва махсус тайёрланган сунъий оппоқ қил торлардан “камон” тайёрланади. Ғижжак сози чолғучи томонидан ўтирган ҳолда ижро этилади.

Ижро ҳолатига кўра чолғучи елкаларини бўш тутиб, ўтиргичга суянмасдан, ўриндикнинг четига яқинроқ, ҳамда мустаҳкам ўтириши лозим. Чолғучининг чап оёғи ўтиргичга тўғри ҳолда туриши, ўнг оёғи эса, озгина (15-20см.) орқада туриши тақазо этилади.

Ғижжак созида қўлланиладиган безаклар

Анъанавий ижрочиликда ишлатиладиган мусиқий безаклар умуман, Оврупо мусиқасида ишлатиладиган безаклардан фарқ қилади. Гарчанд ёзилишида, айтилишида мусиқий ибора бир хил бўлсада, лекин улар ижрода умуман ўзгачадир. Анъанавий ижрочиликда қўлланиладиган бу безакларни тўлиқ ўрганиш ва уларни ижрода ифода этиш учун ижро тажрибаси зарур. Бунинг тубида устоз ва шогирд анъанасига алоҳида эътибор бериш керак бўлади.

Тўлқинланиш – чап қўл бармоқлардан бирини муқим бир пардада тутиб, биринчи бармоқ билан 1- тонгача бўлган куй (куй оҳангига қараб белгиланади) оралиқларида симга текказиб тез ҳаракат орқали амалга ошириладиган безак. Бу безак нафақат ғижжак ижрочиличига, балки ўзбек ва бошқа халқлар мусиқа сўзларида, ашула ижрочиличига ҳам кенг қўлланилади.

Форшлаг – муқим нотага қўшимча киритиладиган товуш орқали амалга ошириладиган муסיкий безак.

Форшлаг айнан анъанавий ижрода жуда кўп ишлатиладиган безак. Форшлаглар ҳам якка, қўшфоршлаг, нахшлаг каби турларга бўлинади.

Қўшфоршлаг - бир бармоқни муқим жойда тутиб биринчи бармоқ билан икки маротаба симга тегиш орқали ҳосил қилинади.

Нахшлаг – оддий ва қўшфаршлагга қараганда ижрочидан маҳорат талаб қилади. Нахшлагни чиқаришда 4, 3, 2 - бармоқлар жуда тез ҳаракат қилиш керак бўлади.

Кашиш - ярим ва бир тон оралиғида юқоридан пастга ва пастдан юқорига қараб чап қўл бармоқларининг сирғалиши натижасида амалга оширилади.

Молиш – ғижжакчиларга хос бўлган, ижро услубларидаги тез-тез учратиб туриладиган безакдир.

Молиш – анъанавий мумтоз куй ва макомларда ноталарнинг бир бирига уловчи воситасини бажаради. Бир қарашда кашиш безагига ҳам ўхшаб кетиши мумкин. Лекин аҳамият бериб қаралса суркалиш жуда кўп бўлмайди. Одатда молиш бир бармоқ муайян нотани ушлаб туради, биринчи бармоқ эса секин - аста бир парда юқорида юмшоқлик билан сирғалиб келиб асосий товуш билан уйғунлашади.

Рез - ғижжакда камоннинг ички қисмда ўнг қўлни тез ва равон ҳаракати орқали амалга оширилади. Ўнг қўлнинг биллак қисмини иложи борица бўшроқ тутиш эътиборга олиниши зарур. (Шу билан бирга қўлни тирсак қисми ҳам биллак қисмига ёрдамчи воситасини бажаради).

1 – синф талаблари

гаммалар: До-соль мажорлар 1 октавалик параллел минорлари ва учтовушликлари билан

машқлар: 2-3 та этюдлар

Ўзбек халқ куйлари ва бастакорларнинг асарлари

1. Оқ теракми кўк терак	6. Пахтаой	11. Терим
2. Арча байрами	7. Тойчоғим	12. Қорақош
3. Яллама – ёрим	8. Мерган	13. Қойилман
4. Баҳор келди	9. Ҳайронинг бўлай	14. Дўланча
5. Қилпиллама	10. Гулёрхон	15. Қари наво

Иккинчи ўқув ярим йили якунида ижодий академ концертда ўқувчи ўрганган асарларидан 3-4-та асарни ижро қилиб беради.

2– синф талаблари

гаммалар: Ре мажор параллел минори, арпеджио ва учтовушликлари билан

машқлар: 3-4 та этюдлар

Ўзбек халқ кўйлари ва бастакорларнинг асарлари

1. Лола	6. Қашқарча I	11. Сарбозча
2. Рақс	7. Қашқарча II	12. Жўжаларим
3. Гулхан	8. Қашқарча III	13. Давра қўшиғи
4. Гуллола	9. Жанон	14. Баҳорим
5. Олмача анор	10. Ёш боғбонлар	15. Ўзбек валси

Синфдан синфга ўтиш ижодий имтихонда ўқувчи ўрганган 3 асарини ижро қилиб беради.

3 – синф талаблари

гаммалар: Ля мажор, Фа мажор учтовушликлари билан

машқлар: 3-4 та машқ этюдлар

Ўзбек халқ кўйлари ва бастакорларнинг асарлари

1. Фарғонача	7. Ноз этма	13. Тасниф Бузрук
2. Фарғонача рез	8. Самои дугоҳ	14. Уфори наво
3. Янги тановар	9. Норим-норим	15. Таржи наво
4. Ўртоқлар	10. Давр кўшиғи	16. Шароб I – II
5. Баҳор	11. Сайёра	
6. Жамолинг соғиниб	12. Қашқарча IV	

Ҳар ярим йил якунида ижодий академ концертларда ўқувчи ўрганган асарларидан 2-3-та асарни ижро қилиб беради.

4 – синф талаблари

гаммалар: Ми-Си мажор параллел минорлари билан

машқлар: Анъанавий ижрочиликка ҳос нолалар

Ўзбек халқ кўйлари ва бастакорларнинг асарлари

1. Гулистоним	6. Отмагай тонг	11. Диёримсан
2. Ўйнасин	7. Рақс	12. Тасниф Бузрук
3. Сизни айвон	8. Барно йигит	13. Гардун Бузрук
4. Наззора қил	9. Дилхироҳ	14. Самои Дугоҳ
5. Қўшчинор	10. Баҳор вальси	15. Ёлғиз

Ҳар ярим йил якунида ижодий академ концертларда ўқувчи ўрганган асарларидан 2-3-та асарни ижро қилиб беради.

5 – синф талаблари

гаммалар: Ўтилган гаммаларни такрорлаш

машқлар: Нола ва қочиришлар устида ишлаш

Ўзбек халқ кўйлари ва бастакорларнинг асарлари

1. Муҳаббат	6. Таржеъ Наво	11. Баҳор вальси
2. Гулжамол	7. Гардуни Наво	12. Хожиниёз I
3. Елпасаланди	8. Гулбаҳор ва Тановар	13. Армуғон
4. Оразибор Лазги	9. Эй сабо	14. Тановар
5. Ўйин баёти	10. Раққосасидан	

Битирув имтихони талаблари

Ўқувчининг ижро маҳоратига қараб битирув имтихонларига 4-5 синфларда ижро этилган энг сара ва турли характерга эга бўлган асарлардан 4-5 та куй танлаб олинади